

Zřízení 3. karlovarské brigády Pohraniční stráže a její činnost v letech 1952–1955

► Tomáš Švestka

Článek se zaměřuje na okolnosti a způsob zřízení 3. karlovarské brigády Pohraniční stráže a její činnost v prvních letech jejího působení na česko-saské hranici. Text je přehledně rozčleněn na tři části. Úvodní část je věnována v obecné rovině ostraze státních hranic v období mezi lety 1948 a 1951 a ve stručnosti přibližuje mnohé změny v zajištění ostrahy, které v tomto období proběhly a vedly až ke vzniku Pohraniční stráže a dále ke zřízení její nové sestavy, kdy se Pohraniční stráž stala vojensky organizovaným sborem. Následující část je věnována již samotnému ustavení 3. karlovarské brigády Pohraniční stráže, jejímu zformování, určení počtu a velikosti jednotek a optimalizaci jejich rozmístění na státní hranici s Německou demokratickou republikou (NDR). Od vzniku brigády se její struktura v prvních dvou letech několikrát výrazně změnila. Součástí této stati jsou také přehledné tabulky, v nichž jsou uvedeny statistické údaje o struktuře a rovněž o úspěšnosti brigády v počtu zadržovaných uprchlíků. Ve třetí části se pak článek věnuje především budování ženižně-technických opatření, drátěného zátarasu, kontrolního orného pásu a dalších zařízení na úseku státní hranice střeženém 3. brigádou Pohraniční stráže. Je zde zmíněna také problematika provozování ženižně-technických opatření a jejich využití. Poznatky z výzkumu jsou pak shrnuty v závěru.

K vypracování úvodní části článku bylo využito dostupné literatury, které ovšem ještě stále není mnoho. Proto byly poznatky čerpány především ze dvou stěžejních publikací, které se problematice Pohraniční stráže podrobně věnují. Přehled o obecném vývoji Pohraniční stráže byl získán z monografie Martina Pulce.¹ Podrobnější pohled na vývoj ostrahy hranice v období před zřízením nové sestavy Pohraniční stráže pak poskytla publikace Pavla Vaňka.²

1 PULEC, Martin. *Organizace a činnost ozbrojených pohraničních složek. Seznamy osob usmrčených na státních hranicích 1945–1989*. Praha: ÚDV, 2006.

2 VANĚK, Pavel. *Pohraniční stráž a pokusy o přechod státní hranice v letech 1951–1955*. Praha: ÚSTR, 2008.

Obě následující stati, tedy převážná většina textu, však byly vypracovány na základě archivních pramenů získaných z větší části z Archivu bezpečnostních složek z archivního fondu č. 2340 – 3. brigáda PS Karlovy Vary 1951–1966.³ Vývoj karlovarské brigády byl mapován především na základě zápisů v kronice brigády z let 1951–1955.⁴ Podrobnosti pak byly doplněny z jednotlivých archivních dokumentů uložených ve stejném fondu. Povinné vedení kroniky bylo brigádám Pohraniční stráže nařízeno až v roce 1956. Kronika brigády pro období od jejího vzniku až do roku 1955 byla tedy zpětně dopisována. Jakkoli jsou kroniky pohraničních brigád velmi dobrým a hodnověrným pramenem, pro období let 1951–1955 je třeba jejich text porovnávat s dalšími soudobými prameny.

Třetí karlovarská brigáda Pohraniční stráže střežila státní hranici patnáct let, od února roku 1952 do konce března 1966. Podrobně popsat všechna léta její činnosti by si vyžádalo mnohem více prostoru, než jaký skýtá rozsah tohoto příspěvku.⁵ Období prvních čtyř let působnosti 3. brigády Pohraniční stráže poskytuje vhled do složité situace, která brigádu v prvních letech činnosti provázela. Zahrneme-li také roční období činnosti karlovarského oddílu, získáme ucelený přehled o zřízení a působnosti vojskového střežení na 173 km dlouhém úseku státní hranice s Německou demokratickou republikou v prvních letech od zavedení nové sestavy Pohraniční stráže.

Úvod

Komunistická strana po uchopení moci v únoru 1948 mohla začít pracovat na převzetí plné kontroly nad ostrahou státní hranice, kde do té doby neměla dominantní postavení. Spolu s pohraničními útvary Sboru národní bezpečnosti (SNB) totiž hranici stále střežila Finanční stráž (FS), jež byla komunisty považována za nespolehlivou, protože v jejích řadách sloužilo mnoho členů Československé strany národně socialistické (ČSNS). O její odstavení z ostrahy hranice usilovala Komunistická strana Československa (KSČ) již od roku 1945. Zákonem č. 275/1948 Sb. byla s účinností od 1. ledna 1949 přenesena působnost Finanční stráže v celním pohraničním pásmu na Sbor národní bezpečnosti.⁶ Na základě rozkazu Hlavního velitelství Sboru národní bezpečnosti s odvoláním na výše uvedený zákon došlo ke

3 Archiv bezpečnostních složek (ABS), fond (f.) 2340, 3. brigáda PS Karlovy Vary, (1881) 1951–1966.

4 ABS, f. 2340, 3. brigáda PS Karlovy Vary, inventární jednotka (inv. j.) 503, Vojenská kronika 1951–1955.

5 Vznikem a činností 3. karlovarské brigády Pohraniční stráže se podrobně zabývá autor tohoto příspěvku v nepublikované diplomové práci ŠVESTKA, Tomáš. *Ostraha státní hranice s Německou demokratickou republikou v působnosti 3. bPS Karlovy Vary v letech 1952–1966*. Ústí nad Labem: UJEP, 2021.

6 ŠEFRANÝ, Stanislav a kol. *Sborník dokumentů k dějinám Pohraniční stráže I*. Praha: Naše vojsko, 1989, s. 49.

sloučení obou sborů střežících státní hranici a ke vzniku jednotného sboru Pohraniční stráž Sboru národní bezpečnosti (PS SNB).⁷ Stejným rozkazem byla rozdělena od počátku roku 1949 také státní hranice Československa dle bezpečnostního charakteru a vojenského ohodnocení úseků se sousedními zeměmi na dva rozdílné úseky, které měly označení Pásmo I (západní úsek) a Pásmo II (východní úsek). Ostraha hranice se v těchto pásmech odlišovala především organizací pohraničních praporů SNB a jejich úkoly.

Sestava Pohraniční stráže Sboru národní bezpečnosti v Pásmu I zahrnovala 8 praporů, 40 rot a 143 čet. Velitelství praporů sídlila v Liberci, Litoměřicích, Karlových Varech, Plzni, Písku, Českých Budějovicích, Znojmě a Bratislavě. V pásmu II byla PS SNB organizována do 6 praporů, 31 rot a 279 stanic. Prapory byly umístěny v Hradci Králové, Opavě, Lučenci, Košicích, Prešově a v Liptovském Svätém Mikuláši.⁸

Úkoly Pohraniční stráže SNB na svěřeném úseku byly stanoveny dočasnou služební instrukcí, která úkoly ostrahy hranice určovala a precizovala, nečinila však žádného rozdílu mezi západním a východním úsekem. Samotná činnost PS SNB při ostraze hranice byla přece jen mezi oběma úseky v leccems rozdílná. V Pásmu I se pohraniční oddíly zaměřovaly především na boj proti osobám prchajícím za hranice a proti kurýrům západních zpravodajských služeb. V Pásmu II byla činnost pohraničnicků cílena hlavně na potírání hospodářských deliktů (pašování).⁹ Rozdílné zaměření jednotek dle místa působení se organizačně projevilo v červenci 1949, kdy byly jednotky sloužící na východním úseku včleněny do krajských velitelství Sboru národní bezpečnosti a tím přešly do působnosti odboru Veřejné bezpečnosti Ministerstva vnitra. Zde sloužili převážně bývalí příslušníci Finanční stráže a ostatních prvorepublikových nebo protektorátních bezpečnostních sborů.¹⁰

7 Tajný rozkaz Hlavního velitelství SNB-útvary 9600 Praha, čj. I-41 taj./1949, Pohraniční stráž – zřízení, ze dne 7. 1. 1949 s odvoláním na zákon č. 275/1948 Sb. stanovil, že [s]loučením obou dosavadních Sborů SNB a FS, střežících státní hranici, vytvořil se nový jednotný Sbor „Pohraniční stráž sboru národní bezpečnosti“, dále jen Pohraniční stráž (PS), s úkolem střežit a zajistit státní hranici celé Republiky československé. Organizaci, sestavu a působnost útvarů PS podmiňuje nestejný bezpečnostní charakter a vojenské ohodnocení jednotlivých úseků státní hranice (ŠEFRANÝ, Stanislav, ref. 6, s. 51–53).

8 PULEC, Martin, ref. 1, s. 18.

9 PULEC, Martin. Nástin organizace a činnosti ozbrojených pohraničních složek v letech 1948–1951. In: *Securitas imperii* 7. Praha: ÚDV, 2001, s. 55–96.

10 Zároveň byla zrušena velitelství pohraničních praporů a rot. Změny doznalo v polovině roku 1949 také rozčlenění státní hranice na dvě pásma. Hranice mezi východním a západním pásmem byla přesunuta na rozhraní Karlovarského a Ústeckého kraje. Od tohoto rozhraní na západ (Pásmo I) podél státní hranice německé a rakouské až po rozhraní tvořené spojnicí míst Malá Paka – Karlovičky – Dunakliti se střežení státní hranice podřizovalo přímé působnosti SNB-útvary 9600 Praha. Zajištění ostrahy východního úseku (Pásmo II) od spojnice mezi Karlovarským a Ústeckým krajem v pomezí československo-polsko-sovětsko-maďarském bylo přeneseno na příslušná krajská velitelství národní bezpečnosti. VANĚK, Pavel, ref. 2, s. 26.

Změny v organizaci Pohraniční stráže Sboru národní bezpečnosti v roce 1949 završil v listopadu vznik Velitelství Pohraniční stráže při Ministerstvu vnitra, podřízeného přímo náměstkovi ministra vnitra pro bezpečnost.¹¹ Po celé období roku 1949 se PS SNB potýkala s nízkými početními stavy. Na počátku roku sloužilo u PS SNB celkem 6 272 mužů včetně 3 165 bývalých příslušníků Finanční stráže, přičemž velitelský kádr měli tvořit bývalí příslušníci Pohraničních útvarů SNB. Pásmo I (západní úsek), dlouhý 930 km, střežilo 2 949 příslušníků. Na jeden kilometr střeženého úseku hranice tak připadalo 3,16 muže. V Pásmu II (východní úsek), který byl 2 620 km dlouhý, sloužilo 3 323 mužů, tj. na kilometr střeženého úseku připadalo průměrně 1,29 muže.¹²

Nízké početní stavy mužstva Pohraniční stráže Sboru národní bezpečnosti se snažilo Ministerstvo vnitra (MV) vyřešit společně s Ministerstvem národní obrany (MNO). Ještě v říjnu roku 1949 nastoupilo po absolvování půlroční školy SNB k útvarům Pohraniční stráže 1 910 mladších strážmistrů. Navýšení počtu však nebylo markantní, protože pokrývalo úbytek, který nastal odlivem příslušníků pohraničních útvarů k jiným složkám MV.¹³ Dalším krokem k posílení stavů pohraničních útvarů bylo zřízení výcvikových táborů SNB, posuzovaných jako odloučené praporey. Velitelé a instruktoři těchto praporů byli sami podrobeni společnému čtrnáctidennímu výcviku, aby byl zaručen jednotný výcvik u všech praporů. Do výcvikových praporů bylo převeleno 4 000 vojáků základní služby, kteří po absolvování šestiměsíčního výcviku nastoupili 1. dubna 1950 k útvarům PS SNB, kde také dokončili svou prezenční službu.¹⁴

Přestože byly stavy Pohraniční stráže doplňovány o nově vycvičené vojáky základní služby, na druhé straně byly pohraniční útvary stále zdrojem při čerpání osob pro potřeby „zvláštních útvarů“ Státní bezpečnosti (StB).¹⁵ Odliv příslušníků byl však způsoben také zdravotními nebo sociálními důvody. V některých případech šlo o důvody kádrově-politické.¹⁶

11 Ministr vnitra výnosem č. 231/00–9–BP/6 ze dne 14. 11. 1949 zrušil ke stejnému dni dosavadní odbor BC (odbor národní bezpečnosti) Ministerstva vnitra a s ním zároveň oddělení PS (Pohraniční stráž), jehož působnost byla přenesena na velitelství SNB-útvary 9600, z něhož bylo vytvořeno Velitelství Pohraniční stráže při Ministerstvu vnitra. ŠEFRANÝ, Stanislav a kol., ref. 6, s. 68–69.

12 PULEC, Martin, ref. 9, s. 55–96.

13 VANĚK, Pavel, ref. 2, s. 27.

14 Výcvikových praporů SNB bylo zřízeno celkem devět: v Děčíně (545 příslušníků), Krnově (524 příslušníků), Dolním Kubíně (524), Kremnici (544), Rimavské Sobotě (708), Levoči (677), Humenném (373), Bardejově (262) a Jeseníku (700). Prapor v Jeseníku sloužil pro výcvik dobrovolníků, kteří se přihlásili ke službě v SNB. ABS, f. A2 Sekretariát Federálního ministerstva vnitra, sign. A 2/1, inv. j. 1771, Výcvikové praporey SNB – organizace a zřízení, 285 taj./49-BP/6, ze dne 15. 9. 1949.

15 VANĚK, Pavel, ref. 2, s. 27.

16 PULEC, Martin, ref. 9, s. 55–96.

V květnu roku 1950 přešla Pohraniční stráž Sboru národní bezpečnosti do působnosti nově zřízeného Ministerstva národní bezpečnosti (MNB). V té době činil stav PS SNB přes 6 124 příslušníků v šesti praporech s velitelskými stanovišti v Karlových Varech, Plzni, Sušici, Českých Budějovicích, Znojmě a Bratislavě (SNB-útvár 6596 s pěti rotami).¹⁷ Až do přelomu let 1950 a 1951 střežila v této tzv. staré sestavě PS SNB hranici především s Bavorskem a Rakouskem, pomineme-li jednu čet bratislavského praporu na maďarských hranicích a třináct čet karlovarského praporu na hranicích s NDR.¹⁸

Změny v organizaci a navýšení stavů příslušníků Pohraniční stráže Sboru národní bezpečnosti provedené do poloviny roku 1950 nepřinesly očekávaný výsledek. Pohyb osob přes státní hranici neustal a narůstal i počet osob zastřelených Pohraniční stráží. Nespokojenost stranických špiček se projevila na další reorganizaci a zvýšení početních stavů Pohraniční stráže.¹⁹ K reorganizaci PS SNB a její činnosti na státních hranicích byly připravovány také legislativní změny stávajících zákonných norem. Především to byl zákon č. 69/1951 Sb., o ochraně státních hranic, ze dne 11. července 1951, dále nařízení ministra národní bezpečnosti č. 70/1951 Sb., vydané 14. července 1951, o právu příslušníka Pohraniční stráže použít zbraně,²⁰ a ustanovení o pohraničním území č. S-2231/40-taj.-51, vydané ministrem národní bezpečnosti dne 28. dubna 1951.²¹ Všechny tyto zákonné normy vešly v platnost v průběhu roku 1951. Ministerstvo národní bezpečnosti v poslední třetině roku 1950 připravovalo nahrazení stávající staré sestavy PS SNB sestavou novou. O jak velkou změnu šlo, dokládá početní stav Pohraniční stráže po prvních dvou měsících roku 1951, kdy činil více než 17 000 příslušníků, přičemž předepsané počty dosahovaly výše téměř 18 000.²² Navýšené stavy Pohraniční stráže byly využity k formování devíti pohraničních svazků PS, přičemž bylo rozlišováno mezi hranicí západoněmeckou, kde byly formovány pohraniční brigády, a hranicí rakouskou a východoněmeckou, kde vznikly v první fázi početně slabší pohraniční oddíly.²³

17 Pohraniční stráž tvořilo celkem 6 praporů s 33 rotami o 127 četách. VANĚK, Pavel, ref. 2, s. 27.

18 Tamtéž, s. 30.

19 PULEC, Martin, ref. 9, s. 55–96.

20 Jednalo se o základní nařízení k použití zbraně platné od 31. 7. 1951. Právo použít zbraň bylo pohraničnickům (v té době ještě jako příslušníkům SNB) uděleno již v prosinci roku 1948 zákonem č. 286/1948 Sb., o národní bezpečnosti. VANĚK, Pavel, ref. 2, s. 31.

21 Znovu vydáno jako prováděcí předpis č. S-5744/40-taj.-51 k zákonu č. 69/1951 Sb. dne 13. 11. 1951 tajným rozkazem ministra vnitra. ABS, f. A6 Organizační a vnitřní správa Federálního ministerstva vnitra, sign. A 6/3, inv. j. 80, TRMNB 29/51, ze dne 13. 11. 1951. Více k zakázanému a hraničnímu pásmu např. PULEC, Martin, ref. 1, nebo VANĚK, Pavel. Konstituování pohraničního území v letech 1948–1951 jako prvku ochrany státní hranice. In: *Západočeský historický sborník 7*. Plzeň 2001.

22 VANĚK, Pavel. 3. karlovarský pohraniční oddíl Ministerstva národní bezpečnosti. In: VANĚK, Pavel (ed.). *Ochrana státní hranice 1948–1955*. Brno: Technické muzeum, 2013, s. 35–43.

23 Tamtéž, s. 35–43.

Zvýšení stavu mužstva Pohraniční stráže bylo uskutečněno na základě dohody MNB s resortem obrany. Velitelství PS převzalo v říjnu 1950 k doplnění početních stavů od Československé armády pluky 13. pěší divize a 64. pěší pluk.²⁴ Pluky o síle 4 000 vojáků druhého ročníku a 4 000 nováčků byly převedeny do stavu PS včetně velitelského sboru (vyjma důstojníků z povolání) s veškerým materiálem, ale bez speciální a automobilové techniky a bez dělostřelectva. Noví příslušníci PS byli soustředěni do výcvikových středisek, která byla umístěna do prostoru příštích brigád, tj. Cheb, Planá u Mariánských Lázní, Poběžovice, Sušice a Volary. Zde bylo pokračováno ve výcviku nováčků a vojáků druhého ročníku, jejichž výcvik byl doplněn úkoly pro službu na hranicích.²⁵ Přesun jednotek do příslušných míst se uskutečnil o víkendu 13.–15. října 1950 vždy v noci. Pouze do Volar dorazily jednotky ve dne, protože nebyl dodržen plán přesunu. Celá akce byla podřízena přísnému utajení. Dislokace jednotek se neobešla bez nedostatků, které spočívaly především ve zdravotní péči, v zásobování masem a pitnou vodou a v nedostatečném počtu dopravních prostředků. Největší problém však spočíval v nejasnosti podřízenosti jednotek, protože nebylo ustaveno velení. Vojáci ani netušili, z jakých důvodů k přesunu došlo. Ministr národní obrany proto usiloval, aby byly přesunuté jednotky co nejdříve podřízeny velení PS SNB.²⁶

V úseku hranice s americkou okupační zónou v Německu byla Pohraniční stráž organizována do brigád (bPS) a jejich velitelství sídlila v Chebu, Plané u Mariánských Lázní, Poběžovicích, Sušici a Volarech. Velitelé uvedených brigád převzali své úseky hranic, na kterých dosud působila stará sestava jednotek PS SNB, dne 10. prosince 1950. Nově organizované jednotky vzniklé sloučením staré pohraniční stráže a převzatých armádních jednotek nastoupily službu dle nové dislokace k 1. lednu 1951.²⁷

Podobně proběhla reorganizace také na části hranice s NDR, dále na československo-rakouských hranicích a v desetakilometrovém úseku maďarsko-slovenských hranic. V listopadu a prosinci 1950 byli vybráni a vyškoleni velitelé. Proveden byl také materiální a taktický průzkum. Jednotky obsadily nová stanoviště ke dni 26. ledna 1951.²⁸ Touto reorganizací stanula na našich „západních“ hranicích vojensky organizovaná síla, pro jejíž činnost byl vytvořen rozsáhlý velitelský aparát.²⁹

24 VANĚK, Pavel, ref. 2, s. 30.

25 PULEC, Martin, ref. 1, s. 18.

26 ABS, f. A2, sign. A2/1, inv. j. 1839, dopis ze dne 17. října 1950, čj. I-219 PT/50, adresovaný prezidentu republiky Klementu Gottwaldovi s informací o výsledku přesunu jednotek.

27 PULEC, Martin, ref. 9, s. 55–96.

28 PULEC, Martin, ref. 1, s. 18.

29 PULEC, Martin, ref. 9, s. 55–96.

V čele Pohraniční stráže stálo pražské velitelství PS, pod jehož velení patřila také Vnitřní stráž (VS), zřízená v roce 1952.³⁰ Pražskému velitelství podléhaly takto označené jednotky nové sestavy PS:

1. brigáda Cheb,
2. brigáda Planá,
3. brigáda Poběžovice,
4. brigáda Sušice,
5. brigáda Volary,
1. oddíl Karlovy Vary,
2. oddíl České Budějovice,
3. oddíl Znojmo,
4. oddíl Bratislava.³¹

Brigádám i oddílům byly podřízeny prapory, pod jejichž velení spadaly pohraniční roty, které vykonávaly vlastní pohraniční službu. Oddíly Pohraniční stráže sloužící na části hranice s NDR a Maďarskem a na celé hranici s Rakouskem neměly, na rozdíl od brigád, které stály na hranicích s Bavorskem, záložní prapory. Pohraniční roty oddílů, měly také nižší početní stavy. Celkový počet příslušníků PS byl stanoven na 18 000 osob, přičemž počet generálů, důstojníků a poddůstojníků z povolání neměl přesáhnout počet 4 500 osob. Ke konci roku 1950 činil stav PS 14 062 osob. Zbývající počet do plánovaného stavu 18 000 byl k 1. únoru 1951 doplněn vojáky prvního ročníku základní vojenské služby. Od července 1951 byly pak stavy PS doplňovány odvedenci, kteří nahrazovali vojáky základní služby odcházející do civilu.³² Odvedenci byli pečlivě vybíráni a prověřováni Státní bezpečností. Velitelství jednotlivých brigád a oddílů poskytovalo příslušným krajským velitelstvím StB soupisy vybraných branců pro službu v PS. Stejně byli vybíráni i budoucí příslušníci Vnitřní stráže.³³

Důstojníci Československé armády převelení ke službě u Pohraniční stráže byli také pečlivě prověřováni. Z celkového počtu 279 důstojníků, kteří přešli z armády do služby u PS, bylo 97 odmítnuto jako kádrově nezpůsobilých. Ani zbylých 185 důstojníků, kteří byli přijati, však nebylo kádrově zcela v pořádku. Někteří z nich sloužili

30 ABS, f. A6, sign. A 6/3, inv. j. 115, TRMNB č. 58/1952 ze dne 2. 5. 1952 Vnitřní stráž MNB – zřízení. Vnitřní stráž byla zřízena *k ochraně určených průmyslových a železničních objektů a k plnění zvláštních důležitých úkolů ministerstva národní bezpečnosti*. Tajný rozkaz obsahuje také nařízení o změně organizace Velitelství Pohraniční stráže na Hlavní správu Pohraniční a Vnitřní stráže.

31 PULEC, Martin, ref. 9, s. 55–96, pozn. 33 a příloha 11, s. 87–88.

32 Početní stavy rot v brigádě byly stanoveny na 61 osob, v oddíle pouze na 41 osob. Skutečné stavy však byly nižší. PULEC, Martin, ref. 1, s. 19.

33 ABS, f. 310 Velitelství Státní bezpečnosti Praha, sign. 310-18-10, Výběr branců pro PS – přezkoušení v StB evidenci, č. A-615/01100-taj.-52, ze dne 6. 2. 1952. Ze stavu pluků 13. divize bylo ohodnoceno 996 vojáků jako politicky a fyzicky nezpůsobilých. Z vojáků, kteří byli soustředěni pro doplnění oddílů, byla vyřazena téměř polovina. Od ledna do března 1951 zběhlo z jednotek Pohraniční stráže do zahraničí 26 osob. PULEC, Martin, ref. 1, s. 19, pozn. 23.

ve vládním vojsku v českých zemích (7) nebo byli v řadách vládního vojska nasazeni v Itálii (26). Největší podíl důstojníků (41) byl závadový z hlediska morálního (ženy, alkohol, styk s nepřáteli režimu) nebo byli politicky „nejasní“.³⁴ Nová sestava PS se od svého ustanovení nepotýkala pouze s nedostatečnými stavy, ale také s personální kvalitou mužstva i velících důstojníků.

Pohraniční stráž v nové sestavě střežila k polovině března 1952 celkem 1 110 km státní hranice, z toho 356 km se západním Německem, 569 km s Rakouskem, 173 km s Německou demokratickou republikou a 10 km s Maďarskem. Státní hranici střežilo 5 brigád typu A na bavorské hranici a 4 brigády typu B (početně slabší) na hranici s Rakouskem, NDR a Maďarskem. Zbylou část hranice v délce 2 440 km střežila Veřejná bezpečnost.³⁵

Vznik karlovarské brigády

Karlovarský oddíl Pohraniční stráže, jenž byl v březnu roku 1951 přejmenován na 3. karlovarský pohraniční oddíl Ministerstva národní bezpečnosti,³⁶ střežil část státní hranice s tehdejší Německou demokratickou republikou v úseku od obce Plesná po obec Prostřední Mlýn.³⁷ Velitelství oddílu bylo v Karlových Varech zřízeno již v prosinci roku 1950. Od ledna 1951 pak probíhalo budování nových sídel praporů a rot. Každá rota měla plánovaný počet 41 příslušníků ve čtyřech družstvech, z nichž tři družstva byla pěší a jedno družstvo psodůů. Každému velitelství praporu se stanovili Kovářská, Nejde a (Horní) Luby bylo podřízeno vždy pět rot. Jednotlivá velitelství praporu měla k dispozici záložní a spojovací čet. Plánovaný stav pro velitelství praporu byl 94 příslušníků, z nichž 36 zahrnovalo vlastní velitelství, 40 osob bylo plánováno do záložní čety a 18 osob do čety spojovací. Velitelství oddílu tvořilo celkem 211 příslušníků, z nichž 106 bylo přímo na vlastním velitelství (tzv. užší velitelství,

34 V přehledu je dále uvedeno, že mezi převedenými důstojníky jsou i ti, kteří se jeví jako *nejasní a bude třeba je dále sledovat*. ABS, f. A2, sign 2/1, inv. j. 1839, Kádrový přehled o důstojnících ČSA převedených k PS, ze dne 23. 10. 1950.

35 ABS, f. A2, sign. 2/1, inv. j. 350, Přehledná zpráva o Pohraniční stráž a celkové situaci na hranicích, předložená ministrem národní bezpečnosti generálem armády Karolem Bacilkem politickému sekretariátu ÚV KSČ v květnu 1952. Podíly jednotlivých střežených částí státní hranice jsou citovány tak, jak jsou ve zprávě uvedeny. Jejich součet však činí 1 108 km, přestože se ve zprávě uvádí 1 110 km.

36 Všem jednotkám PS nové sestavy bylo tajným rozkazem MNB č. 9 ze dne 19. 3. 1951 změněno označení takto: 5. chebská pohraniční brigáda MNB; 12. planská pohraniční brigáda MNB; 9. poběžovická pohraniční brigáda MNB; 7. sušická pohraniční brigáda MNB; 10. volarská pohraniční brigáda MNB; 3. karlovarský pohraniční oddíl MNB; 1. českobudějovický pohraniční oddíl MNB; 4. znojemský pohraniční oddíl MNB, 11. bratislavský pohraniční oddíl MNB, ABS, f. A6, sign 6/3, inv. j. 9, TRMNB č. 9/1951, opis rozkazu pro náměstky ministra NB Stanislava Baudyš a Oskára Jeleně.

37 Vzniku a činnosti karlovarského pohraničního oddílu se podrobně věnuje VANĚK, Pavel, ref. 22.

štáb, politické oddělení, tyl, finanční oddělení, velitelství kasáren), zbylí příslušníci pak tvořili jednotky velitelství oddílů podřízené (velitelská četa se třemi družstvy, ženijní, dopravní a spojovací četa s radiodružstvem, telefonním a telegrafním družstvem). Celkem měl tedy oddíl dosáhnout plánovaného počtu 1 108 osob.³⁸

Brigády i oddíly Pohraniční stráže byly od svého založení budovány s určitým záměrem a od počátku působení nové sestavy PS bez zpětné vazby. Během roku 1951 se ukázalo, že rozdělení ostrahy hranice na početně silnější brigády a slabší oddíly nebylo pro ostrahu hranice a představy velení dostačující. Proto tajným rozkazem ministra národní bezpečnosti č. 7 ze dne 15. ledna 1952 byly čtyři pohraniční oddíly MNB (karlovarský, českobudějovický, znojenský a bratislavský) početně navýšeny na brigády.³⁹

Tab. 1: Sestava praporů a rot karlovarského pohraničního oddílu⁴⁰

1. prapor Kovářská (PS-útvár 4887)	2. prapor Nejdek (PS-útvár 4836)	3. prapor (Horní) Luby (PS-útvár 4867)
1. Prostřední Mlýn	6. Ryžovna	11. Bublava
2. Vejprty	7. Podlesí	12. Kraslice
3. České Hamry	8. Potůčky	13. Kámen
4. Loučná	9. Jelení	14. Vackov
5. Boží Dar	10. Rolava	15. Plesná

Přestože kronika brigády uvádí, že při povýšení 3. karlovarského pohraničního oddílu na brigádu nedošlo k žádným změnám v dislokaci praporů a rot, lze při porovnání umístění tří praporů a rot oddílů (tab. 1)⁴¹ s umístěním praporů a rot brigády (tab. 2) najít rozdíly.⁴²

38 VANĚK, Pavel, ref. 22, s. 35–43.

39 ABS, f. A6, sign A 6/3, inv. j. 104, TRMNB č. 7/1952, Organisační změny pohraniční stráže, ze dne 15. 1. 1952. Tajný rozkaz ještě podepsal odstoupující ministr Ladislav Kopřiva. Stejným rozkazem byl zároveň zrušen IV. prapor 11. bratislavské pohraniční brigády.

40 Dislokace praporů a rot ke dni 3. 2. 1951. ABS, f. 2340, 3. brigáda PS Karlovy Vary, Vojenská kronika 1951–1955.

41 První rota 1. praporu Kovářská, je v dislokaci karlovarského oddílu v roce 1951 uváděna v místě Prostřední Mlýn (tab. 1), v dislokaci brigády je již zapsána jako 1. rota Kryštofovy Hamry (tab. 2). Prostřední Mlýn byla samota na řece Přísečnici, nacházející se mezi Kryštofovými Hamry a obcí Přísečnicí. Je tedy možné, že rota byla přemístěna z Prostředního Mlýna zpět do Kryštofových Hamrů, kde měla sídlo četa roty Přísečnice ještě v období staré sestavy. Pavel Vaněk (ref. 22) uvádí 1. rotu praporu Kovářská se sídlem Prostřední Mlýn ještě k roku 1952. Sídlo 1. roty 1. praporu v Prostředním Mlýnu uvádí k roku 1951 také Martin Pulec (ref. 9, s. 55–96, příloha 11, s. 82–88). V kronice 3. karlovarské brigády je uváděna dislokace 1. roty 1. praporu již od roku 1951 v obci Kryštofovy Hamry. ABS, f. 2340, Vojenská kronika 1951–1955.

42 Další rozdíl v sídle roty lze pozorovat u 3. roty 1. praporu, kdy v sestavě oddílu byla rota dislokována v obci České Hamry (tab. 1). V sestavě brigády je uvedena v obci Nové Zvolání

Tajným rozkazem ministra národní bezpečnosti č. 34 ze dne 21. března 1952 však byl dnem 1. dubna ke karlovarské brigádě přiřčen oddíl Jizera, převelený z působnosti velitelství Národní bezpečnosti v Jáchymově, jenž držel ostrahu nad jáchymovskou uzavřenou oblastí. V rámci 3. karlovarské pohraniční brigády tak byl zřízen 4. prapor, dislokovaný v Jáchymově, jenž měl velení nad sedmi vlastními rotami: Měděnec, Mýtina, Osvinov, Dolní Žďár, Abertamy, Horní Blatná a Jezírko (tab. 2). Úkolem 4. praporu Jáchymov bylo nadále střežit jáchymovské zakázané pásmo a v působnosti karlovarské pohraniční brigády tvořit druhý sled střežení státní hranice.⁴³

V průběhu roku 1952 se karlovarská brigáda musela vypořádat s mnoha obtížemi, z nichž zásadní byl nízký stav příslušníků brigády. Plánované početní stavy k 1. lednu 1952 byly jen o málo vyšší (celkem o 35 osob), než tomu bylo v roce předchozím. Přesto se je nepodařilo naplnit. Plán byl pravděpodobně sestaven ještě na stavy pohraničního oddílu, nikoli pro brigádu. Důstojníků se nedostávalo téměř padesát, poddůstojníků bylo o 32 méně, než bylo plánováno. Mužstvo mělo také 34 mužů podstav, ale zde nižší stav nebyl tak markantní jako na velitelských místech. Oproti roku 1951 však brigáda uvádí určité zlepšení ve výkonu své činnosti. Především vyzdvihuje získání praxe velitelských kádrů během prvního roku působnosti nové sestavy, což se projevilo na výchově nových pohraničnicků, u nichž výrazně stoupla nejen odborná, ale i „politická“ úroveň. Zlepšení výkonu činnosti pomohlo i vybudování ženíjnétechnického zabezpečení (ŽTZ), které bylo ze dvou třetin vybudováno v úseku celé brigády.⁴⁴

(tab. 2). V období staré sestavy měla tehdejší četa Kryštofovy Hamry družstvo umístěno v Novém Zvolání. Je možné, že k přesunu roty došlo na přelomu let 1951 a 1952, kdy byla budována nová umístění rot nové sestavy. Z pramenů není zcela zřejmé, kdy došlo ke změně dislokace roty z Českých Hamrů do Nového Zvolání. V úvodu kroniky 3. karlovarské brigády se doslova uvádí, že při změně oddílu na brigádu nedošlo k žádným změnám dislokace praporů ani rot. ABS, f. 2340, Vojenská kronika 1951–1955.

43 V kronice 3. karlovarské brigády je uveden název 4. praporu Jáchymov se zmínkou, že je v Jáchymově také dislokován. Pouze v textu popisujícím činnost brigády v roce 1952 je uvedeno, že 4. prapor je dislokován v osadě Květnová. ABS, f. 2340, Vojenská kronika 1951–1955.

44 ABS, f. 2340, Vojenská kronika 1951–1955.

Tab. 2: Sestava praporů a rot 3. karlovarské brigády k 1. dubnu 1952⁴⁵

1. prapor Kovářská	2. prapor Nejdek	3. prapor Luby	4. prapor Jáchymov (Květnová) 2. sled
1. Kryštofovy Hamry	6. Ryžovna	11. Bublava	Měděnec
2. Vejprty	7. Podlesí	12. Kraslice	Mýtina
3. Nové Zvolání	8. Potůčky	13. Kámen	Osvinov
4. Loučná	9. Jelení	14. Vackov	Dolní Ždár
5. Boží Dar	10. Rolava	15. Plesná	Abertamy
			Horní Blatná
			Jezírko

Převelením praporu Jáchymov získala karlovarská brigáda nejen svůj záložní prapor, ale zvětšil se také její operační prostor směrem do vnitrozemí. Zakázané pásmo Jáchymov (někdy také Uzavřené území Jáchymov) nepřiléhalo žádnou částí svého území ke státní hranici. Díky této změně se mohl v hodnocení činnosti brigády za rok 1952 objevit úspěch především v počtu zadržených „narušitelů pohraničního režimu“. Pohraniční režim v roce 1952 porušilo celkem 3 540 osob. Srovnání s předchozím rokem však není možné. V roce 1951 tato statistika nebyla sledována vzhledem ke zřízení hraničního pásma až ve druhé polovině roku. Narušení pohraničního režimu se dopouštěli především zaměstnanci Jáchymovských dolů, kteří často vstupovali do hraničního pásma bez propustky nebo s propustkou prošlé platnosti.⁴⁶

Počet zadržených při pokusu o přechod státní hranice je při srovnání s rokem 1951 výrazně nižší (tab. 7). Nižší však byl také počet pokusů o přechod hranice. Při započtení všech pokusů o přechod, ať již dokonaných, nebo zmařených, vychází úspěšnost karlovarské brigády při zadržení v roce 1952 na 93 % oproti 81 % v roce 1951.⁴⁷ Je zřejmé, že vybudování ženijnětechnického zabezpečení, byť jen částečné, mělo výrazný podíl na zadržení uprchlíků. V přehledu činnosti brigády je v tomto roce zmíněna také skutečnost, že v šesti případech došlo k dodatečnému zadržení „narušitelů“ na základě následného šetření. Zde lze předpokládat součinnost pohraničnicků s místním obyvatelstvem nebo dobrou agenturní práci zpravodajců. Z pohledu brigády se také pozitivně projevila spolupráce s německou Grenzpolizei, která příslušníkům Pohraniční stráže předala během roku celkem 12 osob zadržených již

45 Čísla jednotlivých rot praporu Jáchymov nejsou v tabulce vypsána, protože nejsou uvedena ani v kronice brigády. ABS, f. 2340, Vojenská kronika 1951–1955.

46 Tamtéž.

47 Tamtéž.

na německém území.⁴⁸ O přechodu státní hranice některými z nich neměla brigáda vůbec žádnou informaci. Celkem bylo v roce 1952 zadrženo při pokusu o přechod státní hranice 252 osob,⁴⁹ při třech zadrženích došlo k použití zbraně, *bez výsledku, ale s úspěchem*, uprchlíci byli zadrženi.⁵⁰

Tab. 3: Sestava praporů a rot 3. karlovarské brigády k 15. dubnu 1953⁵¹

1. prapor Kovářská	2. prapor Nejdek	3. prapor Jáchymov (Květnová)
1. Kryštofovy Hamry	7. Podlesí	13. Měděnec
2. Vejprty	8. Potůčky	14. Mýtina
3. České Hamry	9. Jelení	15. Osvinov
4. Loučná	10. Rolava	16. Dolní Žďár
5. Boží Dar	11. Bublava	17. Abertamy
6. Český Mlýn (Ryzovna)	12. Kraslice	18. Horní Blatná
		19. Jezírko

Jaro roku 1953 znamenalo pro karlovarskou brigádu opět změnu v dislokaci jejích praporů a rot. Rozkazem velitele Pohraniční a Vnitřní stráže č. 0040 ze dne 21. března 1953 byly ke dni 15. dubna převeleny tři roty 3. praporu Luby (13. rota Kámen, 14. rota Vackov a 15. rota Plesná) do sestavy 5. chebské pohraniční brigády

48 Grenzpolizei (GP) byla (východo)německá pohraniční policie ustanovená v prosinci 1946 jako pomocný orgán sovětské vojenské správy s cílem střežit demarkační čáru okupačních zón. Po odchodu sovětských vojsk střežila hranici nově vzniklé NDR. Od roku 1952 byla přejmenována na Deutschen Grenzpolizei (DGP), Německou pohraniční policii, od poloviny padesátých let měla již polovojenský charakter. Na základě vývoje událostí po berlínské krizi byla v září 1961 včleněna do východoněmeckých ozbrojených sil Nationale Volksarmee (NVA) jako součást pohraničního vojska a její název byl změněn na Grenztruppen der NVA (GT/NVA). DIEDRICH, Torsten. Die Grenzpolizei der SBZ/DDR (1946–1961). In: DIEDRICH, Torsten; EHLERT, Hans; WENZKE, Rüdiger (eds.). *Im Dienste der Partei. Handbuch der bewaffneten Organe der DDR*. Berlin: Ch. Links Verlag, 1998, s. 201–224.

49 Na úseku hranice s NDR o délce 260 km, který až do října 1952 střežili příslušníci Veřejné bezpečnosti, bylo od 26. 6. 1951 do 25. 3. 1952 zadrženo 912 osob. K zadržení došlo převážně v okolí velkých měst, kde byla Veřejná bezpečnost soustředěna. Ve volném terénu, který byl většinou nestřežen, došlo k zadržení jen náhodně. ABS, f. A2, sign. 2/1, inv. j. 350, Přehledná zpráva o Pohraniční stráží a celkové situaci na hranicích. Až do roku 1961 měl Západní Berlín otevřené hranice, a byl tak volně přístupný z území NDR, což umožňovalo snadnější možnost emigrace nejen pro občany NDR, ale také pro občany Československa. Často volili právě cestu přes slaběji střeženou hranici s NDR. PERNES, Jiří. *Československo a berlínská krize v roce 1961. Soudobé dějiny* 9. 2002, č. 2, s. 215–229.

50 „Použití zbraně bez výsledku“ znamenalo, že nikdo z uprchlíků nebyl střelbou usmrcen. Opačným termínem „použití zbraně s výsledkem“. ABS, f. 2340, Vojenská kronika 1951–1955.

51 Tamtéž.

MNB. Zbylé dvě roty (11. rota Bublava a 12. rota Kraslice) přešly do organizace 2. praporu Nejdek, čímž došlo k zániku 3. praporu Luby. Z toho důvodu byl 4. prapor Jáchymov přejmenován na 3. prapor a s ním všechny jeho roty počínaje rotou Měděnec. V souvislosti s těmito změnami došlo ještě k převedení 6. roty Ryžovna (Český Mlýn)⁵² do sestavy 1. praporu Kovářská. Důvody této změny byly dva. Prvním bylo vyrovnaní počtu rot řízených jednotlivými prapory na stav 1. prapor – 6 rot, 2. prapor – 6 rot a 3. prapor – 7 rot. Druhým důvodem byla skutečnost, že zásobování roty umístěné v Českém Mlýně bylo především v zimních měsících snazší od 1. praporu než ze sídla 2. praporu.⁵³

Tabulkové stavy byly pro potřeby brigády k 1. lednu 1953 početně výrazně navýšeny. Skutečný stav byl podobně jako v minulých letech nižší (tab. 6). Důstojníků se nedostávalo 88, poddůstojníků bylo o 174 méně. Jen v počtu mužstva byl překročen plánovaný stav o 143 pohraničnicků.⁵⁴ Nedostatky v počtu příslušníků se projevíly také na výkonu činnosti brigády v průběhu roku. Úspěšnost v zadržení při přechodu státní hranice (SH) klesla na 82 %. K poklesu úspěšnosti došlo i přesto, že od dubna střežila brigáda kratší úsek státní hranice než v roce předchozím a počet pokusů o přechod hranice byl také nižší. Nedostatky v práci pohraničnicků byly spatřovány především v nedbalém plnění rozkazů, neznalosti pohraničního režimu, špatném maskování hlídek i nevhodné volbě stanovišť. Tíha neúspěchů však neležela pouze na mužstvu. Během roku se téměř u všech rot a praporů vystřídal velitelé. Na rotách většinou nebyli ani dva důstojníci, zástupci velitelů byli většinou poddůstojníci, absolventi bez zkušeností. Ani štáb brigády neměl dostatek důstojníků. Funkci náčelníka štábu po více než půl roku vykonával spolu se svou funkcí náčelník operačního oddělení, protože za odvolaného náčelníka štábu nebyl nikdo dosazen.⁵⁵

Při velitelském stanovišti 2. praporu Nejdek bylo vybudováno nové výcvikové středisko pro 28 služebních psů. Z praporu Kovářská sem bylo přemístěno také předvýchovné středisko pro 20 štěňat, protože v Kovářské nebyly pro jejich chov vhodné podmínky. V průběhu roku byla dále budována ženijnětechnická opatření zabezpečení státní hranice. I když se pokračující výstavbou ženijní opatření

52 Lokalita Český Mlýn se nachází těsně při česko-německé hranici. Do roku 1953 je uváděno sídlo 6. rot v obci Ryžovna. Od výše popsané změny až do roku 1963, kdy byla rota zrušena, je uváděna se sídlem Český Mlýn.

53 ABS, f. 2340, Vojenská kronika 1951–1955.

54 V roce 1953 byly zřízeny tři typy pohraničních rot A, B a C s těmito početními stavy: typ A – 61, typ B – 52 a typ C – 46 vojenských osob. ABS, f. A2, sign. 2/1, inv. j. 114, 10. schůze kolegia MNB, ze dne 12. 3. 1953 a TRMNB č. 45/1953, Dislokace a organizace Hlavní správy PVS a útvarů Pohraniční stráže, ze dne 13. 3. 1953. Jaké bylo rozřazení typů k jednotlivým rotám karlovarské brigády, se bohužel v pramenech neuvádí. Jejich rozčlenění je uvedeno až při další změně početního stavu jednotlivých typů rot, k níž došlo v polovině roku 1956.

55 ABS, f. 2340, Vojenská kronika 1951–1955.

zlepšila, výsledků v zadržení nebylo dosaženo v takové míře, jaká byla předpokládána. Zadrženo bylo celkem 162 osob, při čtyřech zadrženích bylo použito zbraně bez výsledku.⁵⁶

U příležitosti druhého výročí vydání zákona o ochraně státních hranic byla na základě tajného rozkazu ministra národní bezpečnosti brigádě slavnostně předána bojová zástava.⁵⁷ Předání se uskutečnilo 11. července 1953 na Stalinově náměstí v Karlových Varech, kde z rukou náměstka MNB generálmajora Oskára Jeleně převzal bojovou zástavu velitel 3. karlovarské pohraniční brigády MNB major František Tůma.⁵⁸

Ani v následujícím roce se karlovarské brigádě nevyhnuły změny v dislokaci, a to hned dvakrát. Za účelem zesílení ochrany státní hranice byl tajným rozkazem ministra vnitra č. 16 ze dne 30. ledna 1954 do organizace 3. karlovarské brigády MV⁵⁹ přiřčen k 1. březnu 5. prapor Jirkov ze sestavy 19. děčínské pohraniční brigády MV⁶⁰ se šesti vlastními rotami.⁶¹

V organizaci karlovarské brigády tak došlo ke změně označení praporů. Z praporu Jirkov byl vytvořen 1. prapor s rotami Český Jiřetín, Mníšek, Brandov, Kalek, Pohraniční a Hora Svatého Šebestiána, 1. prapor Kovářská byl změněn na 2. prapor, prapor Nejdek se stal 3. praporem a prapor Jáchymov 4. praporem. Stejným

56 ABS, f. 2340, Vojenská kronika 1951–1955.

57 ABS, f. A6, sign 6/3, inv. j. 379, TRMNB č. 95/1953, Propůjčení bojových zástav brigádám PS – slavnostní předání, ze dne 11. 6. 1953.

58 V kronice brigády je uvedeno, že zástavu převzal velitel brigády František Rezek. Jde nejspíše o chybu v zápisu, protože v červenci 1953 byl velitelem 3. karlovarské brigády PS stále mjr. František Tůma. Major František Rezek byl do funkce velitele brigády ustaven až 1. 11. 1953. ABS, f. 2340, Vojenská kronika 1951–1955. Bývalé Stalinovo náměstí se nachází v karlovarské čtvrti Tuhnice, dnes je náměstím Dr. M. Horákové.

59 Dne 15. 9. 1953 došlo ke sloučení Ministerstva národní bezpečnosti a Ministerstva vnitra v Ministerstvo vnitra ČSR, z toho důvodu byly všechny pohraniční brigády přejmenovány na pohraniční brigády Ministerstva vnitra.

60 19. děčínská brigáda byla zřízena v září roku 1952 na návrh ministra národní bezpečnosti, jenž k nutnosti převzetí celého úseku hranice s NDR Pohraniční stráží uvedl, že v důsledku již provedených opatření na západní hranici (proti americké zóně), která se osvědčila, zvyšuje se v současné době nápor na méně kryté úseky, zvláště na rakouské hranici, kde jsou početně slabší brigády PS (typu B) a na otevřenou hranici s Maďarskem a NDR, které stráží Veřejná bezpečnost. [...] [V]zhledem k odkrytým úsekům proti Maďarsku a NDR se množí počet přechodů a bude se stále zvyšovat, čím pevnější bude úsek PS. ABS, f. A2, sign 2/1, inv. j. 350, Přehledná zpráva o Pohraniční stráží a celkové situaci na hranicích.

Děčínská brigáda od svého založení střežila úsek v délce 260 km od Hory Svatého Šebestiána po Hrádek nad Nisou. Na úseku 19. brigády bylo zřízeno zakázané pásmo a byly nainstalovány ženijnětechnické prostředky ke střežení hranice. V úseku této brigády však nebyl výjimečně zaveden elektrický zátaras s vysokým napětím. PULEC, Martin, ref. 1, s. 19.

61 ABS, f. A6, sign 6/3 inv. j. 500, TRMV č. 16/1954, Reorganizace Pohraniční a Vnitřní stráže, ze dne 30. 1. 1954.

rozkazem ministra vnitra byla ze sestavy 5. chebské brigády vyčleněna rota Kámen, která tak přešla po roce zpět do sestavy karlovarské brigády a byla převedena jako 19. rota pod velení 3. praporu Nejdek.⁶²

Po převzetí praporu Jirkov byl proveden přesun zkušenějších pohraničních hlídek z praporů Kovářská a Nejdek k praporu Jirkov, kde byl zkušených pohraničnicků nedostatek. Tímto krokem bylo dosaženo podstatného zlepšení výkonu ostrahy hranice na úseku 1. praporu Jirkov.⁶³ Dalším přínosem pro zdokonalení ochrany státní hranice se stalo začlenění vlastních poddůstojnických škol do systému brigády. Tím získalo velení brigády potřebnou zálohu pro případné akce.⁶⁴ Sestava o čtyřech praporech však vydržela karlovarské brigádě pouze sedm měsíců. Tajným rozkazem ministra vnitra č. 189 ze dne 1. října 1954 byl vyčleněn 4. prapor Jáchymov z organizace Pohraniční stráž a tím i brigády a převelen do jednotek Vnitřní stráže.⁶⁵ Předání praporu a rot probíhalo ve dnech od 5. do 10. října. V organizaci brigády tak zůstaly opět pouze tři prapory: 1. prapor Jirkov, 2. prapo Kovářská a 3. prapor Nejdek, pod jejichž velením bylo celkem 19 pohraničních rot.

U každého praporu byla dislokována záložní rota praporu, spojovací četa, dopravní četa a ženijní družstvo. Při velitelství 3. karlovarské brigády byla dislokována záložní rota brigády, dopravní rota brigády, hospodářská četa, spojovací četa a ženijní četa brigády.

V roce 1954 byly poprvé od zřízení nové sestavy překročeny plánované početní stavy brigády. Důstojníků a poddůstojníků z povolání bylo sice stále o dost méně, než bylo plánováno, ale poddůstojníků základní služby již bylo 36 nad plán. Ještě výraznější rozdíl byl však ve stavu mužstva, kde bylo o 672 příslušníků více oproti tabulkovým číslům.

Během roku pokračovaly práce na ženijnětechnickém zabezpečení hranice. Drátěný zátaras byl již vybudován na celém úseku 2. a 3. praporu. Kontrolní orný pás byl u obou těchto praporů dokončen na všech nezalesněných úsecích. Byl však nedostatečně udržován a tím ne zcela kontrolovatelný. V úseku 1. praporu Jirkov byly během roku 1954 započaty práce na budování kontrolního pásu.

62 ABS, f. 2340, Vojenská kronika 1951–1955.

63 Základem děčínské pohraniční brigády byli příslušníci oddělení Veřejné bezpečnosti, kteří dosud vykonávali pohraniční službu ve stejném úseku. Vojáci základní služby doplnili její početní stavy až v průběhu roku 1954. Příslušníci praporu Jirkov tak měli méně zkušeností než jejich kolegové z karlovarské brigády. ABS, f. 2340, Vojenská kronika 1951–1955.

64 ABS, f. 2340, Vojenská kronika 1951–1955.

65 ABS, f. A6, sign 6/3 inv. j. 673, TRMV č. 189/1954, Reorganizace Vnitřní stráže, ze dne 1. října 1954.

Tab. 4: Sestava praporů a rot 3. karlovarské brigády k 1. březnu 1954⁶⁶

1. prapor Jirkov	2. prapor Kovářská	3. prapor Nejdek	4. prapor Jáchymov (Květnová)
1. Český Jiřetín	7. Kryštofovy Hamry	13. Podlesí	20. Měděnec
2. Mníšek	8. Vejprty	14. Potůčky	21. Mýtina
3. Brandov	9. Nové Zvolání	15. Jelení	22. Osvinov
4. Kalek*	10. Loučná	16. Rolava	23. Dolní Ždár
5. Pohraniční	11. Boží Dar	17. Bublava	24. Abertamy
6. Hora Svatého Šebestiána	12. Český Mlýn	18. Kraslice	25. Horní Blatná
		19. Kámen	26. Jezírko

* Název obce je Kalek, v pramenech je však užíván převážně název Kálek.

Ve čtvrtém roce působnosti nové sestavy se karlovarské brigádě podařilo přiblížit v počtu důstojníků tabulkovým číslům. Oproti plánu byl podstav pouze 29 důstojníků, což bylo nejméně za uplynulé období. Plánovaný počet důstojníků i poddůstojníků z povolání byl vzhledem k roku 1953 snížen. K navýšení plánovaného stavu došlo u poddůstojníků základní služby, kterých bylo o 37 více. Stav mužstva byl opět výrazně vyšší o 672 vojáků i přesto, že byl tabulkový počet navýšen o 75 mužů. Výrazně vysoké početní stavy mužstva se projevily také na výkonu brigády. V tomto roce byla úspěšnost v zadržení téměř 98 %. Při třech zadrženích byla použita zbraň. Hranici se podařilo překonat pouze pěti osobám.⁶⁷

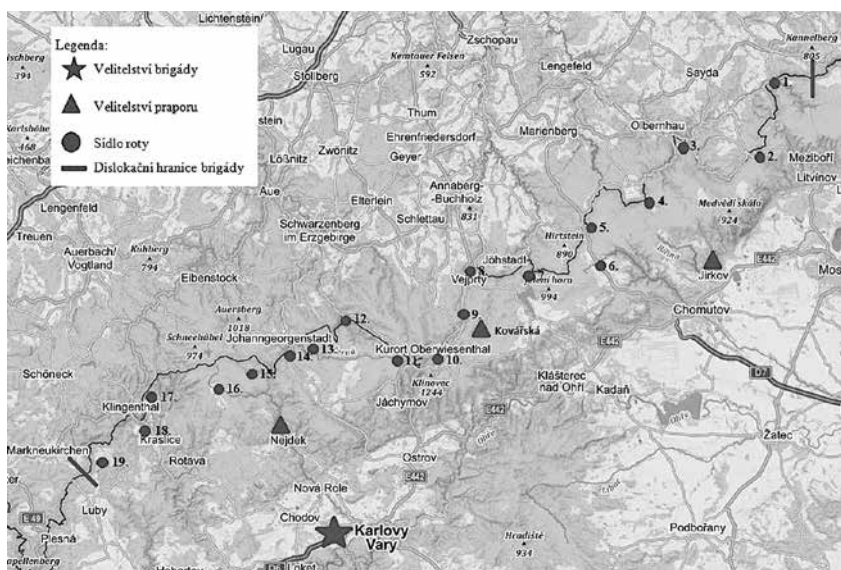
Tab. 5: Sestava praporů a rot 3. karlovarské brigády k 10. říjnu 1954⁶⁸

1. prapor Jirkov	2. prapor Kovářská	3. prapor Nejdek
1. Český Jiřetín	7. Kryštofovy Hamry	13. Podlesí
2. Mníšek	8. Vejprty	14. Potůčky
3. Brandov	9. Nové Zvolání	15. Jelení
4. Kalek	10. Loučná	16. Rolava
5. Pohraniční	11. Boží Dar	17. Bublava
6. Hora Sv. Šebestiána	12. Český Mlýn	18. Kraslice
		19. Kámen

66 ABS, f. 2340, Vojenská kronika 1951–1955.

67 Tamtéž.

68 Tamtéž.

Obr. 1: Dislokace praporů a rot 3. karlovarské brigády k 10. říjnu 1954

Tab. 6: Plánované a skutečné stavy příslušníků 3. karlovarské brigády v letech 1952–1955⁶⁹

Rok	1952		1953		1954		1955	
	plán	stav	plán	stav	plán	stav	plán	stav
Důstojníci	155	108	222	134	216	187	212	185
Poddůstojníci z povolání	141	126	203	121	152	77	163	106
Poddůstojníci zákl. služby	45	28	215	123	237	273	236	353
Mužstvo	795	761	974	1117	1049	1721	990	1565
Celkem	1136	1023	1614	1495	1654	2258	1601	2209

Rok 1955 byl prvním od založení brigády, kdy nedošlo k výrazným změnám v dislokaci praporů a rot. Poslední změnou v dislokaci jednotek z roku 1954 se systematizace praporů a rot karlovarské brigády ustálila a v téměř nezměněné podobě setrvala až roku 1963, kdy byly v brigádě provedeny podstatné změny. Působnost brigády byla ohraničena na východě pravou hranicí mezi úsekem strážným 1. rotou Český Jiřetín

69 ABS, f. 2340, Vojenská kronika 1951–1955.

a 20. rotou Moldava 19. děčínské pohraniční brigády.⁷⁰ V západním směru levou hranicí mezi 19. rotou Kámen a 24. rotou Luby 5. chebské brigády.⁷¹ Úsek státní hranice strážný karlovarskou brigádou v sestavě od října 1954 měřil 173 km.

Tab. 7: Přehled zadržených a nezadržených osob v úseku 3. karlovarské brigády v letech 1951–1955⁷²

Rok	Zadrženo		Nezadrženo		Celkem osob za rok		Úspěšnost nezadržených (v %)	
	z ČSR	do ČSR	z ČSR	do ČSR	z ČSR	do ČSR	z ČSR	do ČSR
1951	128	304	93	11	221	315	42	3,5
1952	69	183	9	8	78	191	11,5	4,2
1953	50	112	27	9	77	121	35	7,4
1954	129	76	2	3	131	79	1,5	3,8
1955	59	79	3	1	62	80	4,8	1,3
1955	74	81	3	1	77	82	3,9	1,2

Tab. 8: Počty osob zadržených v letech 1952–1955 v hraničním pásmu 3. karlovarské brigády pro porušení pohraničního režimu⁷³

Rok	1952	1953	1954	1955
Počet zadržených	3 540	3 570	2 572	70

Velitelé 3. karlovarské brigády Pohraniční stráže v letech 1952–1955

- 1) Tůma, František, poručík, první velitel karlovarského oddílu, poté i brigády, do funkce ustaven v listopadu 1950. V hodnosti majora byl v srpnu 1953 odvelen do Moskvy studovat Vojenskou akademii M. V. Frunzeho.⁷⁴

70 ABS f. 2340, inv. j. 175, Zápisy o zajištění dislokačního styku a rozhraní mezi 3. bPS a 19. bPS. Dislokační hranice mezi 3. a 19. brigádou byla stanovena hraničním znakem č. 11 úseku č. XI česko-saské hranice.

71 ABS f. 2340, inv. j. 172, o zajištění operačního a dislokačního styku mezi 3. karlovarským pohraničním oddílem a 2. praporem 5. chebské brigády, resp. mezi 3. a 5. pohraniční brigádou, rok 1951 a 1955. Dislokační hranice mezi 3. a 5. brigádou byla stanovena hraničním znakem č. 9/10 úseku č. XX česko-saské hranice.

72 Počty osob zadržených v roce 1952 jsou uvedeny včetně těch uprchlíků, kteří byli zadrženi následným šetřením nebo vráceni do ČSR německou GP. V tabulce je počet zadržených osob v roce 1955 uveden dvakrát, protože i v kronice brigády jsou k tomuto roku vedeny dva zápisy, každý s jinými údaji v počtu zadržených osob ve směru z ČSR i do ČSR. Počet nezadržených osob se však v těchto dvou zápisech neliší. ABS, f. 2340, Vojenská kronika 1951–1955.

73 Tamtéž

74 Tamtéž.

- 2) Rezek, František, major, ustaven do funkce 1. listopadu 1953, převelen 30. června 1955.⁷⁵
- 3) Vrzal, Jiří, major, do funkce ustaven 1. července 1955. V hodnosti podplukovníka byl 15. července 1959 povolán ke studiu na Vojenské akademii Antonína Zápotockého v Brně.⁷⁶

Výstavba ženínětechnického zabezpečení v úseku brigády

V úseku střeženém karlovarskou brigádou bylo započato s budováním ženínětechnického zabezpečení státní hranice v září 1951, tedy ještě v období působnosti karlovarského oddílu. Ženíjní četa v síle 30 pohraničnicků bez strojů a mechanizace, pouze ručním náradím, kácela lesní průseky pro budování prvních drátěných zátarasů a kontrolních orných pásů (KOP). Práce byly zahájeny na úseku 1. praporu Kovářská a 2. praporu Nejdek. Pokračovalo se i během zimních měsíců, kdy měla ženíjní četa již k dispozici alespoň motorové pily. Práce byly prováděny bez jakýchkoli předchozích zkušeností. Ještě do konce roku byly zahájeny práce také na zabezpečení velitelských stanovišť jednotlivých rot. Byla budována jejich vnitřní a vnější obrana (zákony a POKy⁷⁷).⁷⁸

V roce 1952 pokračovaly práce na budování drátěného zátarasu (DZ) u všech jednotek 1. a 2. praporu. Zároveň byly zahájeny práce na kontrolních orných pásích a výstavbě věžových a zemních pozorovaten.⁷⁹ Z jednotek prvního sledu byli vyloučeni pohraničníci jako výpomoc ženíjní jednotce brigády při kácení průseků, jež byly káceny na šíři 18 m. Na této práci se podíleli také příslušníci Lidových milicí,

75 Tamtéž. Podrobněji k Františku Tůmovi a Františku Rezkovi VANĚK, Pavel, ref. 22, s. 35–43.

76 ABS, f. 2340, Vojenská kronika 1956–1959.

77 POK – palebný objekt kulometný – pevnůstka srubové konstrukce pro čelní nebo boční palbu.

78 ABS, f. 2340, Vojenská kronika 1951–1955.

79 Ministr národní bezpečnosti Karol Bacílek ve své přehledné zprávě z května 1952 shrnuje dosavadní průběh výstavby ŽTZ takto: [Ú]činným opatřením pro ochranu hranic je jejich materiálně-technické zabezpečení. Dosud bylo provedeno 180 km lesních průseků, zřízeno 210 km kontrolních pásů (šíře 6–12 m), vybudováno 100 km drátěných překážek, zaminováno okolí Aše, minování prováděno na dalších úsecích v délce 180 km, vybudováno 145 pozorovaten ke zjištění míst přechodu, vyrobeny výmetnice a nástražná osvěcovadla. Překopány nepoužívané silnice vedoucí přes hranici, aby nemohla projet motorová vozidla, a pomocí výkolejek a železobetonových závor zajištěny železniční přejezdy. Avšak ani taková opatření se ministrovci nezdála jako dostatečná a dále ve své zprávě konstatuje, že dosavadní opatření nejsou plně dostačující, dle zkušeností nestačí zabezpečit jenom některé úseky – narušitelé je mohou obejít – proto navrhuje, aby materiálně-technická opatření byla po vzoru SSSR rozšířena na celý úsek státních hranic střežený Pohraniční stráží. ABS, f. A2, sign. 2/1, inv. j. 350, Přehledná zpráva o Pohraniční stráží a celkové situaci na hranicích.

kteří vypomáhali ženistům pracovními brigádami.⁸⁰ Práce však nepokračovaly tak rychle, jak si velitelství Pohraniční a vnitřní stráže (PVS) představovalo. Panovala nespokojenost především s organizací práce velitelů jednotlivých praporů 3. brigády při budování ŽTZ. Většina prací měla být dokončena před zimním obdobím. V září byli proto rozkazem velitele PVS č. 109 povoláni na pomoc s budováním ŽTZ nováčkové z výcvikového střediska, aby se podíleli na výstavbě DZ. Všechny nedokončené práce na DZ měly být dokončeny do 5. listopadu 1952. Velitelé praporů měli možnost vzít si na výpomoc příslušníky z velitelství praporů nebo k drobnějším pracím využít technických hlídek.⁸¹ Práce však nevázly pouze na výstavbě DZ, také kontrolní pás vykazoval nedostatky, na mnoha místech nebyl dokončen a v místech, kde již byly práce skončeny, nebyl však KOP v takovém stavu, aby byl kontrolovatelný.⁸² Do konce roku mělo být provedeno zorání všech tras kontrolního pásu vedoucích mimo lesní porost tak, aby mohlo následně dojít k jeho řádné úpravě. Kontrolní pás měl vést zhruba tři metry od DZ a v místech, kde tomu tak nebylo, bylo zapotřebí jej přetrasovat. V lesním porostu měl KOP šířku 3 m. Velitelé praporů měli k dispozici pásové a kolové traktory přidělené i s řidičem od automobilové roty brigády. Okamžité odstranění překážek, které se vyskytly při orání, například cesty, keře, pařezy apod., prováděli příslušníci z hlídek technických prací.⁸³

Do konce roku 1952 měla být vybudována nejméně u dvou rot každého praporu prvního sledu také vnitřní obrana. Pro urychlení výstavby vnitřní obrany bylo u každého praporu vyčleněno družstvo o síle 10–12 mužů sestavené z nasluhujících příslušníků nebo z příslušníků se sníženou klasifikací ke službě na státní hranici. Jako

80 ABS, f. 2340, Vojenská kronika 1951–1955.

81 ABS f. 2340, inv. č. 370, Nařízení k dokončení plánovaných prací ženijního zabezpečení SH.

82 Výstavbě kontrolního orného pásu byla přidělena nejvyšší priorita. Na jeho rychlém dokončení a využívání měl zájem i ministr národní bezpečnosti Karol Bacílek, jenž nebyl spokojen s přístupem velitelů PS všech stupňů, kteří podle něj nebyli schopni význam tohoto ženijního opatření docenit: *Každý velitel Pohraniční stráže musí pochopit, že kontrolní pás je základním technickým opatřením při ochraně hranice, bez něhož nemůže vědět, jestli byla narušena hranice, směr přechodu, hlavní kanály přechodu, a nemůže ani určit, jaké procento narušitelů bylo zadrženo. Proto v tajném rozkazu MNB č. 102/1952 ze dne 29. 7. 1952 nařídil, aby v úseku každé PS byl urychleně zřízen kontrolní pás na trasách určených Hlavní správou Pohraniční a Vnitřní stráže přímo s veliteli brigád. Aby kontrolní pás mohl plnit svůj účel, musí být denně udržován, kypřen a vláčen, aby na jeho povrchu byla viditelná i ta nejmenší stopa porušení. Velitelé rot, praporů a brigád i funkcionáři Hlavní správy Pohraniční a Vnitřní stráže jsou povinni kontrolní pás neustále osobně kontrolovat. Náčelníku Hlavní správy Pohraniční a Vnitřní stráže ukládám okamžitě rozdělit pro zřízení a udržování kontrolního pásu traktory, které má PS k dispozici tak, aby každé velitelství praporu mělo jeden traktor, pro delší úseky dva traktory. Do horského terénu přidejte traktory pásové, do rovin kolové. Současně činným opatření, aby Pohraniční stráž byl dodán potřebný počet nových traktorů. Každý měsíc mi předložte hlášení o zřizování kontrolního pásu a o provádění dalších ženijnětechnických opatření, hlavně budování překážek.* ABS, f. A6, sign 6/3, inv. j. 199, Zřízení kontrolního pásu a jeho udržování, TRMNB č. 102/1952, ze dne 29. 7. 1952.

83 ABS, f. 2340, inv. č. 370, Nařízení k dokončení plánovaných prací ženijního zabezpečení SH.

výpomoc k tomuto družstvu byli využíváni příslušníci roty v rámci jejich ženijního výcviku, aby se seznámili s výkonem těchto prací. Za správné vybudování vnitřní obrany (hloubka a šířka zákopů, vydrvení, vybudování POKů, postavení drátěných zátarasů apod.) zodpovídal velitel roty.⁸⁴

Zima 1952/1953 byla velmi bohatá na sněh, jenž na několika úsecích rot poničil drátěný zátaras. O jeho opravu se postarala ženijní družstva praporů. Během roku bylo pokračováno na výstavbě ŽTZ, přičemž bylo realizováno několik zlepšovacích návrhů především v nástražných osvětčovadlech a zemních pozorovatelnách.⁸⁵ Dále byly prováděny práce na zpevňování DZ v úsecích rot, které byly v předchozím roce vyhodnoceny jako „hlavní směry narušení SH“. Zaminování drátěného zátarasu bylo provedeno na úsecích rot Nové Zvolání (České Hamry), Vejprty, Potůčky, Jelení a Kraslice.

Na úsecích 16. roty Rolava, 17. roty Bublava a 18. roty Kraslice byla provedena elektrifikace DZ, která však nebyla zprovozněna ještě ani v průběhu následujícího roku.⁸⁶ Pokračovaly práce na budování kontrolního pásu, které byly prováděny již za pomoci těžké techniky, především pásových traktorů a buldozerů zapůjčených od STS Bohatice, Kraslice, Prunéřov, Kadaň, Podbořany a Jirkov.⁸⁷ U všech pohraničních jednotek byly v průběhu roku vybudovány podchody pod drátěným zátarasem.⁸⁸

V souvislosti s přiřčením praporu Jirkov do sestavy 3. brigády byly ihned na jaře roku 1954 započaty práce na kácení lesních průseků v celém úseku praporu. Současně byl budován drátěný zátaras na úsecích mimo lesní porost, jenž byl do konce roku v těchto úsecích dokončen. Ženisté pracovali v průběhu roku především na vystřelování pařezů a velkých kamenů z trasy kontrolního pásu. Vzhledem k rozsahu prací na ženijnětechnických zařízeních praporu Jirkov bylo povoláno na

84 ABS, f. 2340, inv. č. 370, Nařízení k dokončení plánovaných prací ženijního zabezpečení SH.

85 Zlepšovací návrh nástražných osvětčovadel se týkal zjednodušení zhotovení výmetnic signálních nábojů. Autor zlepšovacího návrhu poručík Jaroslav Herynk, náčelník DTZ 3. karlovarské brigády, byl spolu s dalšími příslušníky odměněn pochvalou ministra národní bezpečnosti. TRMNB č. 94/1952 ze dne 16. 7. 1952, Udělení pochvaly. V roce 1953 podal nadporučík Herynk další zlepšovací návrh, tentokrát na vybíječku zásobníků lehkého kulometu. Za tento zlepšovací návrh byl odměněn velitelem Hlavní správy Pohraniční stráže částkou 1 000 Kčs. ABS, f. 2340, Vojenská kronika 1951–1955.

86 ABS, f. 2340, Vojenská kronika 1951–1955. Proč nebyl uveden do provozu elektrifikovaný drátěný zátaras (EDZ) v prostoru pohraničních rot, kde již byl vybudován, prameny nezmiňují. Důvody ale mohly být pravděpodobně hospodářsko-ekonomické. Jak uvádí Pavel Vaněk, byla v roce 1953 z větší části zprovozněna elektrifikace DZ na hranici se západním Německem a Rakouskem. V prostoru 5. chebské pohraniční brigády však bylo nařízeno, že elektrický DZ nemá být v provozu neustále, protože dle stanoviska ministra národní obrany je třeba brát v úvahu otázky spojené s potřebami národního hospodářství a nedostatky, které jsou v energetice. Energetické nedostatky vedly k přerušování dodávek elektriny Karlovarskými energetickými rozvodnými závody pohraničním rotám. VANĚK, Pavel, ref. 2, s. 129–136 a 151–153.

87 STS – strojní a traktorová stanice.

88 ABS, f. 2340, Vojenská kronika 1951–1955.

výpomoc ženijním skupinám brigády několik jednotek příslušníků Vnitřní stráže a ženijní jednotka civilní obrany z Prahy. S výpomocí jednotek VS se ženijním jednotkám brigády podařilo v následujícím roce v úseku praporu Jirkov téměř dobudovat drátěný zátaras a vystavět celkem třicet pozorovatelů. Kontrolní orný pás byl dokončen takřka u všech jednotek brigády s výjimkou těžko sjízdných a dostupných míst (bažiny, skály apod.) v úsecích rot Jelení, Rolava a Český Mlýn. V úseku roty Kraslice byl na těžko přístupných místech vybudován kontrolní násypný pás a napojen na kontrolní orný pás. Vzhledem k plnému využití mechanizace při budování drátěného zátarasu a kontrolního orného pásu bylo možné přistoupit k výstavbě různých menších ženijních opatření pro zlepšení služby pohraničnicků (klamné metry dřeva, pěšinky pro lepší přístup k drátěnému zátarasu apod.). Pro zajištění lepší údržby ženijnětechnických zařízení byly u jednotlivých praporů vytvořeny ženijní skupiny, které prováděly nálehavé opravy drátěného zátarasu a kontrolního orného pásu za pomoci traktorů nebo tažných koní. V průběhu roku 1955 bylo v úseku brigády postupně prováděno odminování drátěného zátarasu.⁸⁹

V roce 1956 byl vybudován jedностěnný drátěný zátaras v úseku pohraničních rot Český Jiřetín, Mníšek, Brandov, Kalek a Hora Svatého Šebestiána 1. praporu Jirkov, kde do té doby žádný drátěný zátaras postaven nebyl. Dokončením drátěného zátarasu v délce 22 km byla státní hranice v celém úseku střeženém 3. karlovarskou brigádou uzavřena.⁹⁰ Vzhledem k dokončení drátěného zátarasu bylo od dubna

Obr. 2: Letecký snímek velitelského stanoviště 19. roty Kámen (1953). V okolí budov, jež tvořily rotu, jsou dobře patrné zákopy vnitřní obrany roty (zdroj: Archiv Zeměměřického úřadu. In: *Geoprohlížeč* [online]. [Cit. 2023-11-01.] Dostupné z: <https://ags.cuzk.cz/archiv>)

⁸⁹ Tamtéž.

⁹⁰ ABS, f. 2340, Vojenská kronika 1956–1959. Vybudování DZ na celém úseku hranice střeženém 3. brigádou trvalo téměř pět let. Tím však výstavba všech plánovaných ŽTZ ještě nebyla dokončena. Zbývalo vybudovat KOP na celém úseku brigády, další věžové pozorovatelny, průchody a ostatní zařízení k zajištění státní hranice. Výstavba ŽTZ ve stejném období probíhala

pokračováno s pracemi na opravách a obnově stávajícího ženijnětechnických zařízení u všech praporů. Ženijní jednotky brigády byly posilovány pohraničníky z jednotlivých rot a záložních jednotek praporů. Drátěný zátaras byl opraven v délce 117 km, dále byla v celém úseku brigády provedena oprava kontrolního orného a násypného pásu, především za využití kolových a pásových traktorů.⁹¹ Drobnější opravy kontrolních pásů prováděly roty samy, za pomoci koňských potahů. Ženijní jednotky pracovaly také na výstavbě věžových pozorovaten u 19. roty a na opravách stávajících věžových pozorovaten v úseku 2. a 3. praporu, které bylo potřeba opatřit hromosvody a provést výměnu žebříků. Ženijní jednotka 3. brigády Pohraniční stráže se v tomto roce podílela také na zajištění průjezdu Závodu míru přes státní hranici v prostoru 15. roty Jelení. Z důvodu utajení byl tříštěnný drátěný zátaras v okolí silnice odstraněn a nahrazen klamným lesem vybudovaným v lesním průseku, aby nebylo možné spatřit ženijnětechnická zabezpečení hranice. Místo tříštěnného drátěného zátarasu byl pak na jeho místě vystavěn jednostěnný drátěný zátaras, který byl shledán lepším než původní tříštěnný.⁹²

Závěr

Záměr rozdělit při zřizování tzv. nové sestavy Pohraniční stráže Pásmo I (západní úsek) na dvě části, tedy na úsek se silnější ostrahou brigád PS a úsek s početně slabšími oddíly, se v průběhu prvního roku činnosti nové sestavy ukázal jako mylný a nedostačující. Proto bylo počátkem roku 1952 přistoupeno k posílení pohraničních oddílů a jejich povýšení na brigády. Tato změna se dotkla i karlovarského oddílu a vedla ke vzniku 3. karlovarské brigády Pohraniční stráže. V prvních letech činnosti brigády byla její úspěšnost často vyhodnocována a byl hledán optimální způsob systematizace praporů a rot. Proto také docházelo v letech 1952–1954 k častým změnám v dislokaci jednotek. Až teprve v poslední třetině roku 1954 se stav brigády ustálil na třech praporech o celkem devatenácti rotách. Úsek státní hranice střežený sestavou brigády z roku 1954 měřil 173 km a lze jej vymezit státní hranicí a k ní přilehlým územím mezi městem Luby a obcí Český Jiřetín. V sestavě z roku 1954 působila brigáda až do roku 1963, kdy byl zaveden nový způsob střežení státní hranice.

také u ostatních brigád PS, např. u 5. chebské brigády nebo u 4. znojemské brigády, která byla s výstavbou oproti chebské téměř o rok opožděna. Obě tyto brigády střežily úseky státní hranice hodnocené jako tzv. hlavní směr postupu narušitelů, karlovarská brigáda střežila úsek státní hranice na „vedlejší směr“. Podrobněji k činnosti 5. chebské brigády a 4. znojemské brigády VANĚK, Pavel, ref. 2, s. 114–166.

91 Opravy a úpravy kontrolního orného pásu probíhaly vlastně neustále. KOP bylo potřeba udržovat uvláčený, bez náletové zeleně, aby na něm bylo možné vidět i sebemenší stopu po narušení.

92 ABS, f. 2340, Vojenská kronika 1956–1959.

Ihned po zřízení karlovarského oddílu byly započaty práce na výstavbě ženíjně-technického zabezpečení hranice. Byly vykáceny lesní průseky a vybudován kontrolní orný pás a třístěnný drátěný zátaras. V budování ŽTZ bylo pokračováno i po zřízení brigády. Byly vystavěny věžové pozorovatelny, bunkry, pikety a další součásti ženíjních opatření. Po přiřazení praporu Jirkov ze sestavy 19. děčínské brigády byly započaty práce na budování ŽTZ i na tomto úseku státní hranice.

Zřízení 3. karlovarské brigády Pohraniční stráže spolu s vybudováním ženíjně-technických zabezpečení hranice vedlo k většímu zajištění ostrahy státní hranice. Všechna ŽTZ měla pomáhat a bohužel také pomáhala pohraničnickům ve výkonu jejich činnosti, o čemž svědčí statistika v počtu osob zadržovaných při pokusu o překročení státní hranice. Komunisté tak postupně dosahovali svého cíle: učinit státní hranici v západním úseku zcela neprostupnou a uzavřenou.